Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

# ZO‘RAVONLIK SODIR ETGAN SHAXSLARNING XULQ-ATVORINI TUZATISHDA KOMPLEKS TUZATISH DASTURLARNING ROLI

**Nazarova Ra’no Sidiq qizi**

Oila va gender ilmiy-tadqiqot instituti

pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

**Annotatsiya:** Maqola zo‘ravonlik sodir etgan shaxslar bilan ishlashda kompleks tuzatish dasturlarining samaradorligini tahlil qiladi. Idoralararo hamkorlik va individual yondashuvning ahamiyati hamda mavjud muammolar ko‘rib chiqilgan.

**Tayanch tushunchalar:** zo‘ravonlik, tuzatish dasturi, psixologik reabilitatsiya, ijtimoiy muhit, Bandura, Freud, individual yondashuv, idoralararo hamkorlik, motivatsiya, xulq-atvor o‘zgartirish, profilaktika, psixokorreksiya.

**Annotation:** The article analyzes the effectiveness of comprehensive rehabilitation programs for individuals who have committed acts of violence. The importance of interagency cooperation and individualized approaches, as well as existing challenges, are examined.

**Keywords:** violence, rehabilitation program, psychological rehabilitation, social environment, Bandura, Freud, individual approach, interagency cooperation, motivation, behavior change, prevention, psychocorrection

**Аннотация:** Статья анализирует эффективность комплексных программ исправления лиц, совершивших насильственные действия. Рассматривается значение межведомственного сотрудничества, индивидуального подхода и существующих проблем.

**Ключевые слова:** насилие, программа исправления, психологическая реабилитация, социальная среда, Бандура, Фрейд, индивидуальный подход, межведомственное сотрудничество, мотивация, изменение поведения, профилактика, психокоррекция.

**Kirish.** Bugungi kunda jamiyatda zo‘ravonlik holatlarining uchrab turishi nafaqat jabrlanuvchilarga, balki butun ijtimoiy muhitga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Zo‘ravonlik sodir etgan shaxslarning xulq-atvori ko‘pincha bir martalik holat emas, balki muayyan psixologik, ijtimoiy va tarbiyaviy omillar natijasida shakllangan murakkab jarayon mahsuli hisoblanadi. Shu sababli bunday shaxslar bilan ishlashda faqat jazolash choralarini qo‘llash yetarli emas, balki ularning xulq-atvorini ijobiy tomonga o‘zgartirishga qaratilgan tizimli yondashuv zarur bo‘ladi.

Ilmiy adabiyotlarda ham zo‘ravonlikning kelib chiqishi va uni kamaytirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Xususan, amerikalik psixolog ***Albert Bandura*** o‘zining ijtimoiy o‘rganish nazariyasida zo‘ravon xulq-atvor ko‘pincha kuzatish va taqlid qilish orqali shakllanishini ta’kidlaydi[1]. Uning fikricha, shaxs atrof-muhitda zo‘ravonlikni kuzatib, uni maqbul xatti-harakat sifatida qabul qilishi mumkin. Shu bois zo‘ravon shaxs bilan ishlashda uning ijtimoiy muhitini o‘zgartirish va ijobiy xulq namunalarini shakllantirish muhim hisoblanadi.

[1] Bandura A. Social Learning Theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1986. pp. 15-45.

Shuningdek, mashhur psixolog ***Zigmund Freyd*** zo‘ravonlikni insonning ichki instinkt va bosimlari bilan bog‘laydi[2]. Unga ko‘ra, agressiya inson tabiatining bir qismi bo‘lib, agar u to‘g‘ri yo‘naltirilmasa, zo‘ravonlik shaklida namoyon bo‘lishi mumkin. Shu nuqtai nazardan qaraganda, zo‘ravon shaxslar bilan ishlashda ularning ichki kechinmalarini tahlil qilish va salbiy energiyani ijobiy faoliyatga yo‘naltirish muhim ahamiyat kasb etadi.

So‘nggi yillarda zo‘ravonlik sodir etgan shaxslar bilan ishlashda kompleks tuzatish dasturlarini joriy etish dolzarb masalalardan biriga aylanib bormoqda. Ushbu dasturlar shaxsning ichki dunyosiga ta’sir qilish, uning agressiv xatti-harakatlarini kamaytirish, muammoli vaziyatlarga nisbatan to‘g‘ri munosabatni shakllantirish hamda ijtimoiy muhitga moslashuvini ta’minlashga qaratilgan. Kompleks yondashuvning asosiy afzalligi shundaki, u faqat bitta yo‘nalish bilan cheklanib qolmay, balki psixologik yordam, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, huquqiy nazorat va tarbiyaviy ta’sir choralarini birgalikda qo‘llashni nazarda tutadi.

Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, zo‘ravon shaxslar bilan individual ishlash, ularning muammolarini chuqur tahlil qilish va mos ravishda tuzatish dasturlarini ishlab chiqish orqali qayta zo‘ravonlik sodir etish holatlarini sezilarli darajada kamaytirish mumkin. Ayniqsa, psixologlar, ichki ishlar organlari, ijtimoiy xizmatlar va boshqa tegishli idoralar o‘rtasidagi hamkorlik ushbu jarayonning samaradorligini oshirishda muhim o‘rin tutadi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi zo‘ravonlik sodir etgan shaxslarning xulq-atvorini tuzatishda kompleks tuzatish dasturlarining ahamiyatini ochib berish, ularning asosiy tarkibiy qismlarini tahlil qilish hamda ushbu yo‘nalishda samarali yondashuvlarni aniqlashdan iborat.

**Asosiy qism**. Zo‘ravonlik sodir etga.n shaxslar bilan ishlash zamonaviy kriminologiya va psixologiya fanlarining dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. An’anaviy jazolash choralaridan farqli ravishda, bugungi kunda zo‘ravon shaxslarning xulq-atvorini o‘zgartirishga qaratilgan tuzatish dasturlari ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Chunki ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, zo‘ravonlik ko‘pincha shaxsning ichki psixologik muammolari, ijtimoiy muhit ta’siri hamda noto‘g‘ri shakllangan xulqiy stereotiplar natijasida yuzaga keladi. Shu bois, bunday shaxslar bilan ishlashda kompleks va tizimli yondashuvni qo‘llash zarurati yuzaga keladi.

Tuzatish dasturlari zo‘ravon shaxsning xulq-atvorini o‘zgartirishga qaratilgan o‘zaro bog‘liq chora-tadbirlar majmuasidan iborat bo‘lib, ular psixologik, ijtimoiy va huquqiy komponentlarni qamrab oladi. Psixologik yo‘nalishda shaxsning agressiv xatti-harakatlari, impulslarni boshqarish darajasi, stressga bardoshliligi va emotsional holati tahlil qilinadi. Shu asosda individual yoki guruhiy psixokorreksion mashg‘ulotlar tashkil etilib, unda shaxsning o‘z xatti-harakatlarini anglash, mas’uliyat hissini shakllantirish va muqobil xulq modellari ishlab chiqishga e’tibor qaratiladi. Ijtimoiy yo‘nalishda esa shaxsning oila, mehnat jamoasi va jamiyat bilan munosabatlarini tiklash, muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish va ijtimoiy moslashuv darajasini oshirish maqsad qilinadi. Huquqiy yo‘nalish esa shaxsga uning harakatlarining huquqiy oqibatlarini tushuntirish, qonunlarga hurmat ruhini shakllantirish hamda nazorat mexanizmlarini ta’minlashga xizmat qiladi.

Mazkur tuzatish dasturlarining ahamiyati, avvalo, zo‘ravon shaxsni qayta ijtimoiylashtirish imkoniyatini yaratishida namoyon bo‘ladi. Ya’ni, shaxs o‘z xatti-harakatlarini qayta ko‘rib chiqadi, ijtimoiy qabul qilingan me’yor va qadriyatlarni o‘zlashtiradi hamda jamiyatga moslashadi. Bu esa nafaqat individual darajada ijobiy natija beradi, balki umumiy ijtimoiy xavfsizlikni ta’minlashga ham xizmat qiladi. Shuningdek, bunday dasturlar zo‘ravonlikning takrorlanish ehtimolini kamaytirish orqali profilaktik ahamiyat kasb etadi.

Tuzatish dasturlarining eng muhim jihatlaridan biri ularning kompleks va individual yondashuvga tayangan holda ishlab chiqilishidir. Zo‘ravonlik sodir etgan shaxslarning xulq-atvori bir xil sabablar bilan shakllanmaydi; ularning har biri o‘ziga xos psixologik holat, tarbiya muhiti, ijtimoiy tajriba va

[2] Freud S. Beyond the Pleasure Principle. London: Hogarth Press, 2024. pp. 60- 78.

hayotiy sharoitlar ta’sirida shakllangan bo‘ladi. Shu bois, bunday shaxslar bilan ishlashda umumiy, standart choralar ko‘pincha yetarli natija bermaydi. Aksincha, shaxsning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan tuzatish dasturlari uning muammolariga aniq yo‘naltirilgan ta’sir ko‘rsatish imkonini beradi[3].

Ilmiy jihatdan qaraganda, individual yondashuv shaxsning xulq-atvoridagi muammolarning ildiz sabablarini aniqlash va ularni bosqichma-bosqich bartaraf etishga xizmat qiladi. Masalan, ayrim zo‘ravon shaxslarda agressiya oilaviy nizolar yoki stress bilan bog‘liq bo‘lsa, boshqalarida bu ijtimoiy moslashuvning pastligi yoki noto‘g‘ri qadriyatlar tizimi bilan izohlanadi. Shunga mos ravishda, tuzatish dasturlari ham turlicha shakllantiriladi: kimdadir emotsional nazoratni rivojlantirish ustuvor bo‘lsa, boshqada muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish yoki ijtimoiy mas’uliyatni kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa dasturlarning natijadorligini sezilarli darajada oshiradi.

Kompleks yondashuvning yana bir muhim afzalligi shundaki, u zo‘ravon shaxsga bir vaqtning o‘zida bir nechta yo‘nalishlar orqali ta’sir ko‘rsatishni nazarda tutadi. Ya’ni, faqat psixologik suhbatlar bilan cheklanib qolmasdan, huquqiy tushuntirish, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, tarbiyaviy choralar va nazorat mexanizmlari ham birgalikda qo‘llaniladi. Bunday ko‘p qirrali ta’sir shaxsda barqaror ijobiy o‘zgarishlarni shakllantirishga xizmat qiladi, chunki xulq-atvor o‘zgarishi faqat bitta omil bilan emas, balki turli ta’sirlar uyg‘unligi orqali yuzaga keladi.

Shuningdek, tuzatish dasturlarining samaradorligi ko‘p jihatdan idoralararo hamkorlik darajasiga bog‘liq. Ichki ishlar organlari, psixologik xizmatlar, ta’lim muassasalari va ijtimoiy himoya tizimi o‘rtasidagi uzviy aloqalar zo‘ravon shaxs haqida to‘liq va tizimli ma’lumotlar bazasini shakllantirish imkonini beradi. Bu esa har bir shaxsga nisbatan aniq va moslashuvchan choralarni belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, ichki ishlar organlari tomonidan olib borilayotgan nazorat psixologik xizmatlar tomonidan amalga oshirilayotgan tuzatish ishlari bilan uyg‘unlashtirilsa, natija yanada samarali bo‘ladi.

Bundan tashqari, idoralararo hamkorlik orqali zo‘ravon shaxsning turli ijtimoiy muhitlari - oila, ish joyi va jamiyat bilan aloqalariga bir vaqtning o‘zida ta’sir ko‘rsatish imkoniyati yuzaga keladi. Bu esa shaxsning nafaqat xulq-atvorini, balki uning ijtimoiy munosabatlarini ham ijobiy tomonga o‘zgartirishga xizmat qiladi. Natijada, tuzatish dasturlari faqat qisqa muddatli ta’sir bilan cheklanib qolmay, balki uzoq muddatli barqaror natijalarni ta’minlash imkonini beradi.

Zo‘ravonlik sodir etgan shaxslar bilan ishlashda kompleks tuzatish dasturlari zamonaviy va samarali yondashuv sifatida e’tirof etiladi. Ularning ilmiy asosda takomillashtirilishi, amaliyotga keng joriy etilishi va idoralararo hamkorlikni mustahkamlash orqali zo‘ravonlikning oldini olish va sog‘lom ijtimoiy muhitni shakllantirishga erishish mumkin[4].

Zo‘ravonlik sodir etgan shaxslar bilan ishlash jarayonida kuzatilayotgan kamchiliklar, avvalo, ushbu yo‘nalishning nisbatan yangi va murakkab tizim sifatida shakllanayotganligi bilan izohlanadi. Bu muammolar nafaqat amaliy faoliyatga, balki tuzatish dasturlarining yakuniy natijadorligiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Birinchi navbatda, zo‘ravon shaxslar bilan ishlashda yagona, ilmiy asoslangan va standartlashtirilgan metodologiyaning to‘liq shakllanmaganligi muhim muammo hisoblanadi. Amaliyotda turli hududlar va idoralar bu borada o‘ziga xos yondashuvlardan foydalanadi, bu esa umumiy tizimda bir xillik va uzviylikning yetishmasligiga olib keladi. Natijada, ayrim hollarda olib borilayotgan chora-tadbirlar epizodik xarakter kasb etib, shaxsning xulq-atvoriga chuqur va barqaror

[3] Latipova, Nodira Mukhtorjanovna, et al. Family Violence in Modern Uzbekistan. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, vol. 24, no. 04, 2020.

[4] Ziyaeva, Xolida Omonkul qizi. Effective Ways to Rehabilitate Victims of Violence. Excellencia: International Multi-Disciplinary Journal of Education, vol. 2, no. 8, 2024, pp. 170-176.

ta’sir ko‘rsatmaydi. Metodik asoslarning yetarli darajada ishlab chiqilmagani, ayniqsa, individual tuzatish dasturlarini shakllantirishda sezilarli qiyinchiliklar tug‘diradi.

Ikkinchi muhim jihat - malakali kadrlar bilan ta’minlanganlik darajasining pastligi bilan bog‘liq. Zo‘ravon shaxslar bilan ishlash maxsus bilim, tajriba va psixologik yondashuvni talab etadi. Biroq amaliyotda barcha hududlarda yetarli darajada tayyorlangan psixologlar, reabilitatsiya mutaxassislari va ijtimoiy xodimlar mavjud emas. Ayniqsa, chekka hududlarda bu muammo yanada yaqqol namoyon bo‘ladi. Natijada, ko‘plab hollarda zo‘ravon shaxslar bilan ishlash umumiy profilaktik suhbatlar bilan cheklanib qolmoqda, bu esa chuqur psixologik o‘zgarishlarga erishish imkonini kamaytiradi.

Uchinchi muhim omil - zo‘ravon shaxslarning ichki motivatsiyasi bilan bog‘liq muammo hisoblanadi. Ko‘plab holatlarda bunday shaxslar o‘z xatti-harakatlarini to‘liq tan olmaydi yoki uni oqlashga harakat qiladi. Bu esa ularning tuzatish dasturlarida faol ishtirok etishiga to‘sqinlik qiladi. Psixologik nuqtai nazardan, shaxs o‘z muammosini anglamaguncha va uni bartaraf etishga ichki ehtiyoj sezmaguncha, tashqi ta’sir choralarining samarasi past bo‘ladi. Shu sababli motivatsiya bilan ishlash mexanizmlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi tuzatish jarayonining muhim to‘siqlaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi[5].

Shuningdek, tuzatish dasturlarini amalga oshirishda resurslar bilan bog‘liq cheklovlar ham seziladi. Bu, avvalo, maxsus dasturlarni ishlab chiqish, ularni doimiy ravishda yangilab borish, treninglar tashkil etish va monitoring olib borish uchun zarur moddiy va tashkiliy imkoniyatlarning yetarli emasligida namoyon bo‘ladi. Vaqt omili ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib, ko‘plab hollarda zo‘ravon shaxslar bilan ishlash qisqa muddatli tadbirlar bilan cheklanadi, holbuki xulq-atvorni o‘zgartirish uzoq muddatli va tizimli yondashuvni talab qiladi.

Yana bir muhim jihat - idoralar o‘rtasidagi hamkorlikning yetarli darajada muvofiqlashtirilmaganligidir. Zo‘ravon shaxs bilan samarali ishlash uchun ichki ishlar organlari, sud tizimi, psixologik xizmatlar va ijtimoiy tashkilotlar o‘rtasida doimiy axborot almashinuvi va birgalikdagi rejalashtirish zarur. Biroq amaliyotda bu hamkorlik ayrim hollarda formal tusda qolib, real natijaga yo‘naltirilmagan bo‘ladi. Bu esa shaxsga nisbatan kompleks yondashuvni cheklaydi va olib borilayotgan ishlarning samaradorligini pasaytiradi.

Yuqoridagi muammolar zo‘ravon shaxslar bilan ishlash tizimini yanada takomillashtirish zarurligini ko‘rsatadi. Ushbu kamchiliklarning mavjudligi tuzatish dasturlarini chuqur ilmiy asosda ishlab chiqish, malakali kadrlar tayyorlash va amaliyotda kompleks yondashuvni kuchaytirish muhimligini tasdiqlaydi.

O‘zbekistonda zo‘ravonlik sodir etgan shaxslar bilan ishlash tizimi bosqichma-bosqich institutsional asosda shakllanib bormoqda. Ushbu yo‘nalishda birinchi navbatda ichki ishlar organlari muhim rol o‘ynab, zo‘ravon shaxslarni aniqlash, profilaktik hisobga olish va ular bilan individual profilaktik ishlar olib borishni ta’minlaydi. Profilaktika inspektorlari tomonidan bunday shaxslar bilan muntazam suhbatlar o‘tkazilishi, ularning oilaviy va ijtimoiy muhitini o‘rganish, xulq-atvorini nazorat qilish amaliyotda keng qo‘llanilmoqda.

Ijtimoiy himoya milliy agentligi hamda xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash tizimi doirasida zo‘ravon shaxslar bilan psixologik ishlash elementlari bosqichma-bosqich yo‘lga qo‘yilmoqda. Ushbu jarayonda oilaviy nizolarni bartaraf etish, agressiyani kamaytirish va shaxsda ijtimoiy mas’uliyat hissini shakllantirishga qaratilgan suhbatlar, treninglar va maslahatlar tashkil etilmoqda. Shu bilan birga, mahalla fuqarolar yig‘inlari darajasida ham zo‘ravon shaxslar bilan individual ishlash amaliyoti mavjud bo‘lib, ular doimiy kuzatuv va ijtimoiy nazorat ostida bo‘ladi. Amaliy jihatdan qaraganda, zo‘ravon shaxslar bilan ishlash bir nechta bosqichda amalga oshiriladi.

***1-rasm. Zo‘ravon shaxslar bilan ishlash bosqichlari.***

[5] Ziyaeva, Xolida Omonkul qizi, et al. The Problem of Violence Against Women: Sociological Analysis. Zien Journal of Social Sciences and Humanities, 2021.

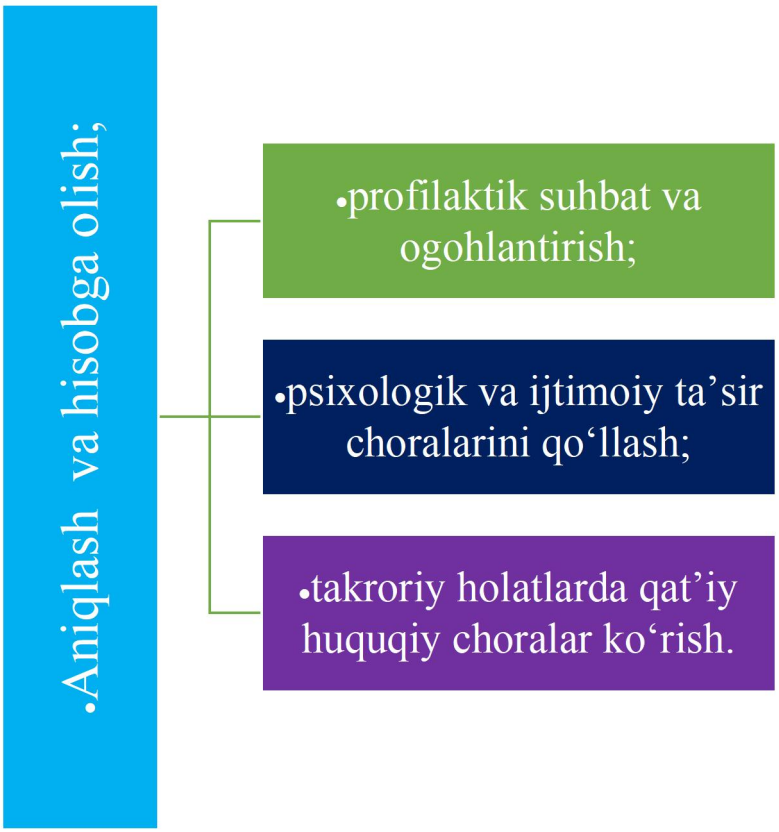


Mazkur tizimda ayniqsa idoralararo hamkorlik muhim ahamiyat kasb etadi. Ichki ishlar organlari, sud tizimi, ijtimoiy xizmatlar va mahalla institutlari o‘zaro hamkorlikda zo‘ravon shaxsning xulq-atvoriga kompleks ta’sir ko‘rsatadi. Natijada bunday shaxslar faqat jazolanibgina qolmay, balki ularni tuzatish va qayta ijtimoiylashtirishga qaratilgan choralar ham amalga oshiriladi.

Statistik ma’lumotlar zo‘ravon shaxslar bilan olib borilayotgan ishlar ko‘lamining sezilarli darajada kengayganini ko‘rsatadi. Jumladan, 2024-yilning dastlabki 10 oyida 15 800 dan ortiq shaxs zo‘ravonlik holatlari bo‘yicha javobgarlikka tortilgan bo‘lib, ularning 15 427 nafari ma’muriy tartibda jazolangan, 399 nafari esa jinoiy javobgarlikka tortilgan[6]. Bu ko‘rsatkichlar nafaqat jazolash choralarini, balki ushbu shaxslar bilan tizimli ishlash zaruriyatini ham anglatadi.

2025-yilning birinchi yarmida esa 5 mingga yaqin shaxs aynan oilaviy zo‘ravonlik holatlari bo‘yicha sud orqali javobgarlikka tortilgan . Umuman olganda, qisqa vaqt ichida minglab zo‘ravon shaxslar huquqiy va profilaktik ta’sir choralariga jalb etilgan bo‘lib, bu ularning xulq-atvorini nazorat qilish va o‘zgartirishga qaratilgan tizim mavjudligini ko‘rsatadi.

Shuningdek, ma’muriy javobgarlikka tortilgan shaxslar sonining yuqoriligi (masalan, 2024-yilda 15 mingdan ortiq holat) ular bilan profilaktik va tuzatish ishlari olib borilayotganini bildiradi. Ma’muriy jazo choralariga tortilgan shaxslar odatda profilaktik ro‘yxatga olinib, ular bilan keyinchalik individual ishlash davom ettiriladi. Ayrim hollarda esa takroriy zo‘ravonlik sodir etgan shaxslar jinoiy javobgarlikka tortilib, yanada qat’iy nazorat ostiga olinadi[7].

O‘zbekistonda zo‘ravonlik sodir etgan shaxslar bilan ishlash bo‘yicha tizim tobora kengayib bormoqda. Statistik ko‘rsatkichlar minglab shaxslar ushbu jarayonlarga jalb etilayotganini ko‘rsatadi, bu esa kompleks tuzatish dasturlarini yanada rivojlantirish va amaliyotga chuqurroq joriy etish zarurligini tasdiqlaydi.

[6] Daryo.uz. O‘zbekistonda xotin-qizlarga nisbatan zo‘ravonlik holatlari statistikasi. 15-aprel 2023, Toshkent, pp. 1-2.
[7] Inlibrary.uz. O‘zbekiston bo‘yicha ma’muriy javobgarlikka tortilgan zo‘ravon shaxslar statistikasi. 11-aprel 2023, pp. 3-4.

**Xulosa.** Zo‘ravon shaxslar bilan ishlashdagi asosiy muammolarni bartaraf etish uchun bir necha strategiyalar samarali hisoblanadi. Avvalo, hududiy va respublika darajasida malakali psixolog, psixoterapevt va reabilitatsiya mutaxassislarini tayyorlash va ularni muntazam malaka oshirish dasturlari orqali qo‘llab-quvvatlash zarur. Bandura nazariyasiga muvofiq, shaxslarning agressiv xatti-harakatlari o‘rganilgan bo‘lgani uchun, ularni ijobiy model va treninglar orqali qayta shakllantirish samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, idoralararo hamkorlikni rivojlantirish muhim: ichki ishlar organlari, psixologik xizmatlar, ijtimoiy himoya tizimi va ta’lim muassasalari o‘rtasida yagona axborot almashinuvi va reabilitatsiya rejalari ishlab chiqilishi lozim. Bu kompleks yondashuv shaxsga bir vaqtning o‘zida huquqiy, psixologik va ijtimoiy ta’sir ko‘rsatish imkonini beradi.

Tuzatish dasturlarida individual yondashuvni joriy etish ham katta ahamiyatga ega. Freyd nazariyasiga binoan, zo‘ravon shaxslarning agressiv xatti-harakatlari ko‘pincha ichki psixologik konflikt va repressiya qilingan impulslar bilan bog‘liq bo‘ladi. Shu sababli dasturlar shaxsning psixologik holatini hisobga olgan holda, motivatsiyasini oshirish va emotsional nazorat ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilishi kerak. Shuningdek, dastur resurs va metodik ta’minot bilan mustahkamlanishi, zamonaviy psixokorreksiya metodlari, treninglar va onlayn konsultatsiyalar joriy etilishi lozim.

Oxirgi, lekin muhim jihat – jamoatchilik va oilani jalb qilish. Zo‘ravonlikni kamaytirish bo‘yicha oilaviy va ijtimoiy profilaktika tadbirlari, shuningdek, jamiyatda zo‘ravonlikka nisbatan xabardorlikni oshirish, shaxslarning ijtimoiy muhitga moslashuvini va tuzatish jarayonining samaradorligini oshiradi. Shu tarzda, Bandura va Freyd nazariyalari asosida tuzilgan kompleks, individual va interaktiv yondashuvlar zo‘ravon shaxslarning xulqini barqaror o‘zgartirishga xizmat qiladi va reabilitatsiya jarayonining ilmiy asosini mustahkamlaydi.

**Foydalanilgan adabiyotlar ro’yhati**

1. Bandura A. Social Learning Theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1986. pp. 15-45.
2. Freud S. Beyond the Pleasure Principle. London: Hogarth Press, 2024. pp. 60-78.
3. O‘zbekiston Respublikasi. “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risidagi Qonun”. Toshkent, 2 sentyabr 2019.
4. Ziyaeva, Xolida Omonkul qizi. Effective Ways to Rehabilitate Victims of Violence. Excellencia: International Multi-Disciplinary Journal of Education, vol. 2, no. 8, 2024, pp. 170-176.
5. Latipova, Nodira Mukhtorjanovna, et al. Family Violence in Modern Uzbekistan. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, vol. 24, no. 04, 2020.
6. Ziyaeva, Xolida Omonkul qizi, et al. The Problem of Violence Against Women: Sociological Analysis. Zien Journal of Social Sciences and Humanities, 2021.
7. Daryo.uz. O‘zbekistonda xotin-qizlarga nisbatan zo‘ravonlik holatlari statistikasi. 15-aprel 2023, Toshkent, pp. 1-2.
8. Inlibrary.uz. O‘zbekiston bo‘yicha ma’muriy javobgarlikka tortilgan zo‘ravon shaxslar statistikasi. 11-aprel 2023, pp. 3-4.